

De vuurtoren van Scheveningen

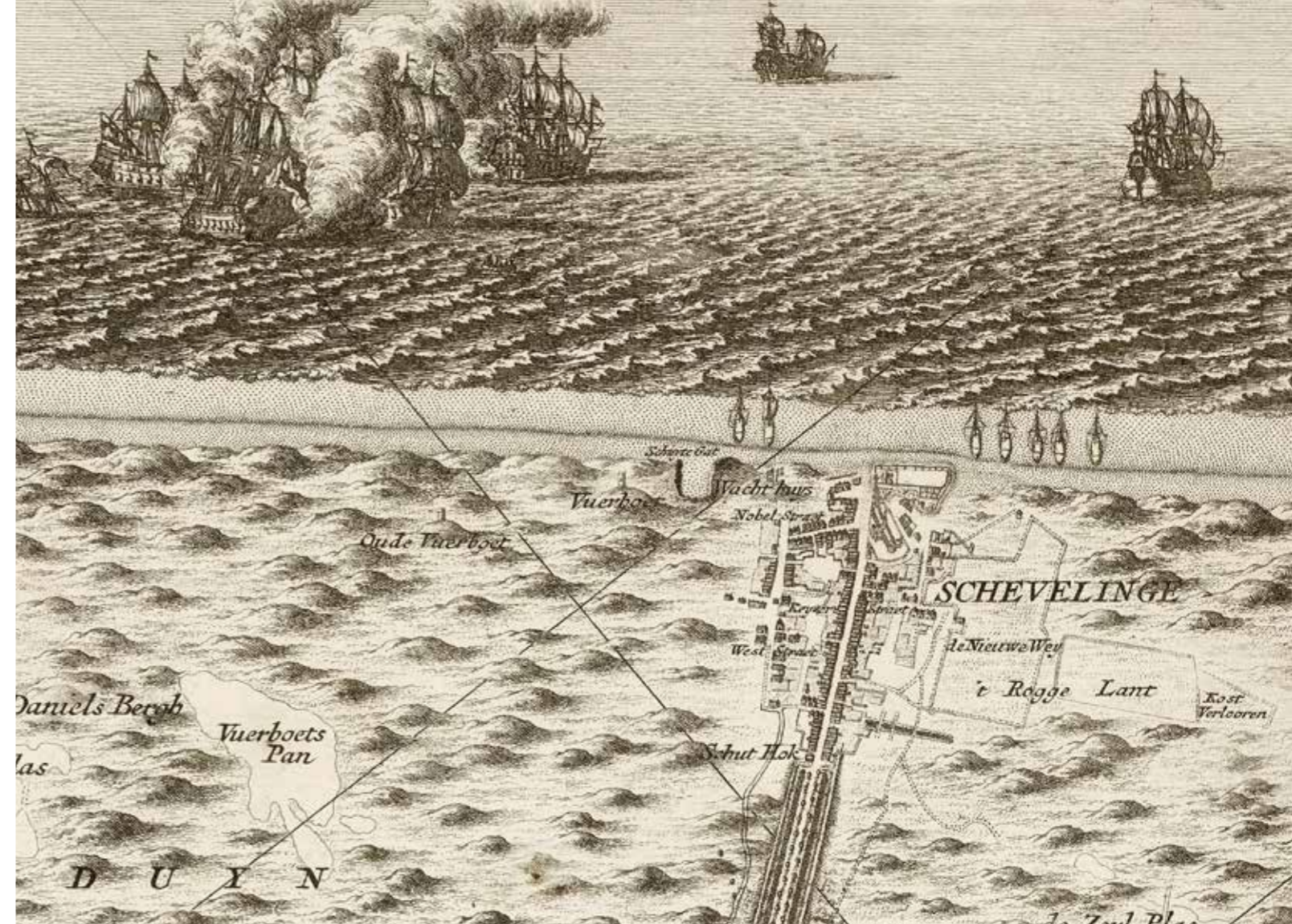
Deel 1: van vissersvuur tot vuurbaak

door Peter Kouwenhoven

Al in de Middeleeuwen leidde een visservuur in de duinen van Scheveningen de vissers schepen 's nachts veilig naar huis. In de loop van de eeuwen ontwikkelde dit vuur zich in fasen tot een helder licht op een hoge stenen baak. Maar de scheepvaart ging hogere eisen stellen. Het Loodswezen van het departement van Marine begon daarom met een grootscheepse verbetering van de Nederlandse kustverlichting. In 1875 werd de vuurbaak van Scheveningen vervangen door een hoge gietijzeren vuurtoren, die nog altijd een beeldbepalend element is aan de Scheveningse boulevard. Een verhaal in twee delen.

Scheveningen is vanouds een vissersdorp. Omdat er langs de Hollandse Noordzeekust geen natuurlijke havens zijn en het ook moeilijk is om daar havens aan te leggen, werd een vissersschip ontwikkeld met een platte onderkant, dat gewoon op het strand getrokken kon worden: de 'pink' en later de grotere 'bomschuit'. Deze schepen werden bij het dorp gebouwd en door paarden naar het strand getrokken. Na een reis op zee moesten ze bij hoog water aanlanden. De aangevoerde platvis en rondvis werd op het strand uitgeladen en door Scheveningse vrouwen met manden op hun hoofd naar het Noordeinde in Den Haag gebracht, waar de vis op straat werd verkocht. Het dorp werd in de loop der eeuwen vele malen geteisterd door stormvloed, waarbij delen van de kuststrook

en de bebouwing wegspoelden. In 1570 verdween tijdens de Allerheiligenvloed de helft van het dorp in de golven, waardoor de uit de vijftiende eeuw daterende kerk pal aan het strand kwam te staan. Deze 'Oude Kerk' aan de Keizerstraat is het oudste monument van Scheveningen. Tot halverwege de zeventiende eeuw was Scheveningen slechts door een duinpad, het Westerpad, verbonden met Den Haag. In 1665 kwam de door Constantijn Huygens ontworpen 'Zeestraat' gereed. Deze lange rechte klinkerweg – later Scheveningseweg genoemd – verbeterde de verbinding tussen Scheveningen en Den Haag aanzienlijk. Om de kosten van de aanleg van de weg te dekken werd tol geheven maar de vissersvrouwen waren daarvan vrijgesteld.



Fragment van Delflands Vierde Stuk: deel van een uit 25 stukken bestaande kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland, vervaardigd door Nicolaus en Jacobus Cruquius, in 1712. In de duinen staan de oude en de nieuwe vuurbaak. De zeeslag refereert vermoedelijk aan de Slag bij Terheide in 1653, tijdens de Eerste Engels-Nederlandse Oorlog.

Vanaf het midden van de negentiende eeuw ging Scheveningen zich steeds meer richten op de haringvangst. De opening van de haven in 1904 gaf daar een extra impuls aan. In 1949 kreeg Scheveningen ook een eigen visafslag, die nog altijd in bedrijf is.

Een oude vuurboet

De eerste schriftelijke vermelding van een vuur bij Scheveningen dateert van 1531. Een 'keur' (verordening) van het Hoogheemraadschap van Delfland uit dat jaar maakt duidelijk dat schippers verplicht waren om voor het onderhoud van het vuur een bepaald bedrag aan de kerk te betalen. De kerk was in die tijd verantwoordelijk voor het beheer van de vuurboet. Deze vuurboet, bovenop een hoog duin, was een vierkant, stenen torentje met een plat dak waarop een vuur werd gestookt. Aanvankelijk met hout, turf en stro, later met steenkool. De brandstof werd vanaf het dorp aangevoerd, via een karrenspoor naar de top van het duin. Dat mulle karrenspoor zorgde voor problemen bij het vervoeren van zware lasten. In 1561 vroegen de bestuurders van Den Haag en de inwoners van Scheveningen daarom het Hoogheemraadschap van Delfland, dat verantwoordelijk was voor het beheer

van de duinen, om toestemming voor de aanleg van een nieuw pad. Het hoogheemraadschap ging akkoord, mits de afgegraven stukken duin weer netjes beplant zouden worden met helm, want de waterkerende werking van de duinen mocht niet in gevaar komen. Dit nieuwe pad, de Kolenwagenslag, is nu nog een bestaande straat in het oude Scheveningen.

Een nieuwe vuurbaak

Omdat de vuurboet allengs in verval raakte, richtten de 'Burgemeesters en de Regierders van den Hage', mede namens de vissers van Scheveningen in 1589 het verzoek aan het hoogheemraadschap om een nieuwe vuurboet te mogen 'opmetselen' op een hoog duin vlakbij de oude vuurboet. Het hoogheemraadschap gaf daartoe toestemming maar toch duurde het nog tot 1595 voordat die nieuwe vuurboet of 'vuurbake' werd gebouwd. De nieuwe vuurbaak moest worden bekostigd uit de inkomsten van de visserij, dus wellicht duurde het daarom een tijd voordat het benodigde bedrag bij elkaar was gespaard. De oude vuurboet bleef staan en stond er in 1712 nog, zoals blijkt uit een kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland uit dat jaar, vervaardigd door Nicolaus en Jacobus Cruquius.



Drie mannen op een duin in Scheveningen. Links de vuurbaak met een vuurkorf aan een staak. Tekening van Esaias van de Velde uit 1625.



Scheveningen omstreeks 1700, op een tekening van H.E. Beth, naar Abraham Rademaker. Op het duin rechts staat de vuurbaak.

De opkomst van de handel met het Verre Oosten in de zestiende eeuw leidde tot een enorme toename van de scheepvaart langs de Nederlandse kust. De oprichting van de Verenigde Oost-Indische Compagnie in 1602 gaf daar nog eens een extra impuls aan. Er werden steeds hogere eisen gesteld aan de bebakening van vaarwegen. Ook werd de behoefte aan een meer centrale aansturing van het beheer van de vuren langs de kust groter. Niet alleen handelsbelangen maar ook militaire belangen speelden

daarbij een rol. De oorlogsvloot moest verzekerd zijn van een betrouwbare bebakening. In 1615 besloten de Staten van Holland en West-Friesland daarom een eigen stelsel van vuren te gaan onderhouden. De staten stelden 'colleges van pilotage' in, die zich bezig hielden met het toezicht op 'het vuren' en de beloodsing van schepen. Het vuur van Scheveningen was een van de eerste waarvan de staten het beheer overnamen. De staten legden de verantwoordelijkheid voor het beheer van de vuurbaak



Verkoop van vis op het strand van Scheveningen. Tekening uit 1770 van Paulus Constantijn la Fargue.

van Scheveningen bij een bestuur, bestaande uit vier 'vuurbaakmeesters'. De benoeming van vuurbaakmeesters gebeurde door de schepenen van Den Haag op voordracht van de schippers van de vissersschepen. De vuurbaakmeesters behoorden tot de notabelen van het dorp. Ze hadden een vrije plaats in de kerk en kregen daar 's winters 'vuurtesten' om hun voeten te warmen, voor rekening van 'de baak'.

Omdat het vuur van Scheveningen niet alleen van nut was voor de vissers verleenden de Staten van Holland en West-Friesland subsidie voor de financiering van de kolen en voor het onderhoud van de baak. In 1719 klaagden de Scheveningers bij de staten dat de subsidie te laag was, gezien de hoge kosten van de brandstof. Dat leverde niets op, de subsidie werd niet verhoogd. In 1768 werd in een memorie aan het 'College van Burgemeesteren en Schepenen' gewezen op de noodzaak de financiën van de vuurbaak te verbeteren. De kas was leeg; er was zelfs een flink tekort. Het vuurgeld dat de schippers moesten betalen werd vervolgens bijna verdubbeld. Van twee gulden en tien stuivers naar vier gulden en tien stuivers per jaar. De uiterlijke verschijningsvorm van de vuurbaak heeft in de loop van de tijd diverse wijzigingen ondergaan. Hierover is maar weinig informatie te vinden maar aan de hand van oude tekeningen is het mogelijk daar toch een beeld van te krijgen.

Op een tekening van Esaias van de Velde uit 1625 staat een vierkante, stenen vuurbaak met een tentdak waaruit een lange staak steekt met aan het uiteinde een vuurkorf. Op een tekening van Paulus Constantijn la Farque uit 1770 is dezelfde stenen baak te zien maar nu met een plat dak en aan de voet van het torentje een aanbouw met een schuin dak. De aanbouw was waarschijnlijk de kolenbergplaats. Op het platte dak staat een klein vierkant torentje. Er is geen vuurkorf meer. Het vuur werd op het platte dak gestookt.

Jean François Valois tekende omstreeks 1800 dezelfde vuurbaak met schuine aanbouw maar met een soort stenen huisje met een schoorsteen op het voorheen platte dak. Het huisje zorgde voor een door de wind afgeschermd vuur. Dit brandt gelijkmatiger dan een vuur in de open lucht.

Olielamp vervangt kolenvuur

Vervolgens komen we in een tijd waarvan iets meer informatie over de vuurbaak van Scheveningen beschikbaar is. Het is de tijd van de Franse bezetting en de beginjaren van het Koninkrijk der Nederlanden. Toen de Fransen in 1795 het bestuur van de Nederlanden overnamen en de Bataafse Republiek uitriepen, werd het Loodswezen onder de verantwoordelijkheid van het departement van Marine gebracht. Op last van de Marine werd in 1807 een lantaarn geplaatst op de vuurbaak van Scheveningen, met daarin een olielamp als lichtbron. Uit een tekening van A.W.H. Nolthenius de Man uit 1815 blijkt dat deze lantaarn is geplaatst bovenop een koepelvormige stenen opbouw op de vuurbaak: de stookplaats voor het kolenvuur. Dat vuur was al geruime tijd niet meer ontstoken en met het

plaatsen van de olielamp was dat geheel verleden tijd. Op 30 november 1813 landde Willem VI, zoon van de in 1795 naar Engeland verbannen stadhouder Willem V, op het strand van Scheveningen, om vervolgens als koning Willem I het bestuur over Nederland over te nemen. Nog in datzelfde jaar bekrachtigde Willem I een resolutie die bepaalde dat, naast het loodswezen, ook de vaarwegmarkering onder toezicht van het departement van Marine zou komen. De Marine heeft sindsdien geleidelijk aan de rechten van steden en andere partijen met betrekking tot de vaarwegmarkering overgenomen.

Willem I werkte voortvarend aan de wederopbouw van Nederland na de Franse Tijd. Hij heeft onder meer de handel en industrie weer nieuw leven ingeblazen. Daarvoor was het van belang om de kustverlichting van Nederland



De vuurbaak op een tekening van Jean François Valois uit 1800.



De vuurbaak op een tekening van Nolthenius de Man uit 1815.



Gedeelte van een litho van de gebroeders Van Lier, uit circa 1840.

te verbeteren. Een aantal vuren langs de kust, waaronder dat van Scheveningen, moest worden omgevormd tot verkenninglichten, die van grote afstand zichtbaar zouden zijn. In 1815 is de stenen koepelvormige stookplaats van de vuurbaak van Scheveningen afgebroken om plaats te maken voor een veel grotere lantaarn dan die van 1807. Het werk werd aangenomen door D. de Ridder uit Dordrecht. In de lantaarn werden drie Argandse olielampen

met parabolische reflector geplaatst. Op 15 januari 1816 werd dit nieuwe licht voor het eerst ontstoken. In 1816 droegen de reders van Scheveningen het beheer van de vuurbaak over aan het departement van Marine. Vanaf 1 oktober 1816 waren twee vuurbaakwachters verantwoordelijk voor het functioneren van het kustlicht van Scheveningen. Vanaf 1 november 1816 werd tevens een opzichter aangesteld. Om de zichtbaarheid van het licht te vergroten werd de vuurbaak in 1850 met zes meter verhoogd. Deze verbouwing stond onder leiding van Leendert Valk, bouwkundige bij het Loodswezen. De verhoogde vuurbaak kreeg een koperen lantaarn en een Fresneloptiek van de derde grootte, geleverd door de firma Maritz & Zoon uit Den Haag. Het was een stilstaande optiek met een olielamp als lichtbron. Het licht werd op 16 december 1850 voor het eerst ontstoken. Het was een voor die tijd ongewoon krachtig licht dat noordwaarts zichtbaar was tot bijna aan de vuren van Egmond en zuidwaarts tot aan de kust van het eiland Voorne.

De Bataafse semafoor

In september 1799 werd op een hoog duin, niet ver van de vuurbaak, een seinpaal of 'semafoor' opgericht. Een semafoor is een constructie waarmee met visuele middelen op afstand signalen doorgegeven kunnen worden. Men spreekt ook wel van een optische telegraaf. Napoleon zag het militaire belang van deze vinding en plaatste overal langs de kust semafoorposten, die met elkaar een optische telegraaflijn vormden. Visuele signalen konden van de ene post naar de andere worden overgebracht en zo in relatief korte tijd over grote afstand worden doorgegeven. Daarmee ontstond een snel waarschuwingssysteem voor



De verhoogde vuurbaak op een litho van H.W. Last uit 1855/1856.



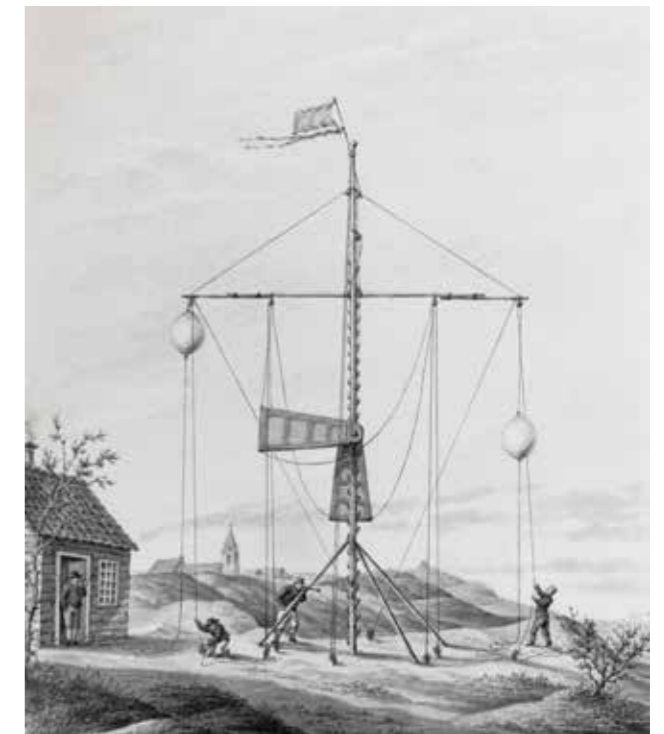
Scheveningen in 1800. Tekening van Dirk Langendijk. Op het hoge duin op de achtergrond staat de Bataafse Semafoor.

naderende aanvallen van de Engelse oorlogsvloot. In de tijd van de Bataafse Republiek werd ook in Nederland zo'n optische telegraaflijn opgericht tussen Texel en Vlissingen, bestaande uit 42 semaforen, waaronder die van Scheveningen. De Bataafse semaforen bestonden uit een mast met een ra waaraan bollen, vlaggen en lantaarns konden worden opgehesen. Na de Franse Tijd zijn veel semaforen afgebroken. De straatnaam Seinpostduin herinnert ons nog aan de semafoor van Scheveningen.

Afbraak van de oude vuurbaak

De snelle ontwikkelingen in de scheepvaart maakten het nodig om nog geen drie decennia na de verbouwing van de vuurbaak de kustverlichting van Scheveningen opnieuw te verbeteren. Er moest een hoog, krachtig verkenninglicht komen. Quirinus Harder, bouwkundige bij de Bouwkundige Dienst van het Loodswezen, maakte in 1874 het ontwerp voor een gietijzeren vuurtoren. Op 15 december 1874 vond de aanbesteding plaats voor het afbreken van de oude vuurbaak, het maken van een fundering voor de nieuwe toren en het bouwen van drie woningen voor de 'Dienst der Verlichting': twee dubbele lichtwachterswoningen en een opzichterswoning. Op het duin waarop de oude vuurbaak had gestaan zijn later huizen gebouwd. De huidige Vuurbaakstraat markeert deze historische plek, vlakbij de nieuwe gietijzeren vuurtoren. De waterput, waar water uit werd gehaald om het vuur van de baak 's morgens te doven, werd dichtgegooid met zand en het puin van de vuurbaak.

In deel 2 van dit artikel worden de bouw van de gietijzeren vuurtoren en de daarop volgende ontwikkelingen beschreven.



De semafoor van Scheveningen uit 1799 op een Aquarel van W.K. Mandemaker.

Bronnen:

- Peter Kouwenhoven, 2010. Vuurtorens, lichtscheperen en kapen. Nautisch erfgoed van Nederland.
- Archief van wijlen Henk Huis uit Voorburg.
- J.C. Vermaas, 1926. Geschiedenis van Scheveningen, deel II, pagina 268-274.
- Afbeeldingen: Haags Gemeentearchief, Nationaal Archief, Gemeentearchief Rotterdam, archief Henk Huis.